

ਫ੍ਰੀ ਲਿਟਰੇਚਰ ਫੰਡ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉ ਜੀ

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਘਰ ਵਿਚ ਫ੍ਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਲਿਟਰੇਚਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਉਪਬਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਰ ਮਹੀਨੇ 60,000 ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਲਿਟਰੇਚਰ ਛਾਪ ਕੇ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਮੇਵਾ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਇਹ ਲਿਟਰੇਚਰ 200 ਰੁਪਏ (16 ਸਫੇ) ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਂਕੜਾ ਅਤੇ 250 ਰੁਪਏ (24 ਸਫੇ) ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਂਕੜਾ ਭੇਜ ਕੇ ਵੀ ਮੰਗਵਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਸੰਬੰਧੀ ਖੇਤ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਪਾਰਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਣ ਵਾਲਾ ਮੈਗਜ਼ੀਨ

(ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਛਾਪਣ ਵਾਲਾ)
ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਦਾ ਮਾਰਮਿਕ ਪੱਤਰ

ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ
ਦੇਸ਼ : 150 ਰੁ:
ਵਿਦੇਸ਼ : 1500 ਰੁ:

ਸਿੱਖ ਫੁਲਵਾੜੀ
(SIKH PHULWARI)

ਲਾਈਨ ਸੈਂਬਰਸ਼ਿਪ
ਦੇਸ਼ : 1500 ਰੁ:
ਵਿਦੇਸ਼ : 15000 ਰੁ:

ਇਕ ਕਾਪੀ : 20 ਰੁਪਏ
ਹਰ ਘਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਘਰ ਬੈਠੇ ਦੋ-ਸਾਲਾ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਕੇਰਸ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਹੀ ਤੇ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੋ। ਪ੍ਰਾਸਪੈਕਟਸ (ਫਾਰਮ, ਸਿਲੇਬਸ ਆਦਿ) 10 ਰੁਪਏ ਦੀਆਂ ਡਾਕ-ਟਿਕਟਾਂ ਭੇਜ ਕੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪਤੇ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾਓ।

ਮਾਇਆ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪਤਾ :

SIKH MISSIONARY COLLEGE (REGD.)

1051/14, Field Ganj, Ludhiana-141008, Tel : 0161-5021815, 99144-21815
Delhi Sub Office : C-135, Maan Sarover Garden, New Delhi-110015
Tel. : 011-65330502

Jalandhar Office : Kanwar Satnam Singh Charitable Complex,
Model House Road, Basti Sheikh, Jalandhar-144002. Tel. : 0181-2430547
Jammu Sub-office : 36, Gurdwara Singh Sabha Complex, Sector-2,
Guru Nanak Nagar, Jammu (J & K). Tel. : 0191-2439489

Website : www.sikhmissionarycollege.net
E-mail : query@smcludhiana.com

ਮਾਰਚ 2013

12000 ਕਾਪੀ

ਦਲ ਭੰਜਨ ਗੁਰ ਸੂਰਮਾ

(ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ (ਰਜਿ.)
ਲੁਧਿਆਣਾ

ਆਪ ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਓ

ਦਲਭੰਜਨ ਗੁਰੂ ਸੁਰਮਾ

(ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)

—ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਜਲੰਧਰ

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 19 ਜੂਨ, ਸੰਨ 1595 ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵਡਾਲੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੀ ਕੁਥੋਂ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਤਾਇਆ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਆਪ 'ਤੇ ਬੜੇ ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਕੀਤੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਦਾਈ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਣਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਹਿਰ ਲਾ ਕੇ ਬਾਲ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਏ। ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੁੱਧ ਨਾ ਪੀਤਾ ਤੇ ਜ਼ਹਿਰ ਉਲਟਾ ਦਾਈ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਮਰ ਗਈ। ਦੁਸਰੀ ਵਾਰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਇਕ ਸਪੇਰੇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬਾਲਕ ਕੇਲ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਸੱਪ ਛੱਡੇ ਪਰ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਣ 'ਤੇ ਸੱਪ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਤੌਜੀ ਵਾਰ ਖਿਡਾਵੇ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਦੱਦਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਪਾ ਕੇ ਖੁਆਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ, ਪਰ ਬਾਲਕ ਨੇ ਦੱਦੀ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਨਾ ਲਾਇਆ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਐਸਾ ਸੁਲ ਪਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸੁਲ ਨਾਲ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਅਕਾਲ ਪ੍ਰਭ ਨੇ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀ ਆਪ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੀ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਈ। ਜਦੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਸੀਤਲਾ ਨਿਕਲੀ ਤਾਂ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ।

(ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਆਤਮਕ ਸਿਖਲਾਈ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਆਦਿਕ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਉਸ ਵਕਤ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਹਾਲਾਤ ਦੱਸੇ ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਟੱਕਰ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੱਸੀ ਤੇ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਬੇਟਾ ਕਰਕੇ ਸਮੇਂ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਬਦੀ ਦੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਮੁੱਦਲੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਵੱਲਣ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਲੰਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਘਰ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਸੱਚ, ਪ੍ਰੇਮ, ਅਣਖ ਤੇ ਆਕਾਦੀ ਦਾ ਰਾਖਾ ਹੈ। ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾਉਣ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਅਸਾਂ ਪੂਰੇ ਅਮਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤਮਦੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਸਮੇਂ ਹੋਰ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਕੀ-ਕੀ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰੱਬ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਬਾਤ ਕੀਹ ਕੀਹ ਝੱਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਜਾਗ ਪਵੇ ਪਰ ਜੇ ਸ਼ਾਂਤਮਦੀ ਰਹਿ ਕੇ ਸਰੀਰਕ ਰੁੱਖ ਝੱਲਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਕਿ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਮਨੁਖੀ ਸੁਭਾਅ ਉੱਕਾ ਹੀ ਤਿਆਗ ਬੁੱਕੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਦੁੱਖ ਝੱਲਣੇ ਇਤਨੇ ਬੇਅਰਥ ਹੋਣਗੇ ਜਿਤਨੇ ਕਿ ਸਿੰਡਾਂ ਵਾਲੇ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵ ਅੱਗੇ ਲੰਮੇ ਪੈ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਪਥੁ ਸੁਭਾਅ ਵਟਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਬੇਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਸ਼ਸਤਰ ਪਹਿਨੇ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਐਸਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰੋ।” ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭਗੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ 11 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੱਭਰੂਆਂ ਦੇ ਡੱਲਿਆਂ ਵਿਚ ਲਹੂ ਨੇ ਜੋੜ ਮਾਰਿਆ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨੀਆਂ। ਇਕ ਮੀਰੀ ਦੀ ਤੇ ਇਕ ਪੀਗੀ ਦੀ। ਇਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਢਾਡੀ ਅਥਦੁੱਲਾ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਦੋ ਤਲਵਾਰੀਂ ਬੱਪੀਆਂ, ਇਕ ਮੀਰੀ ਦੀ ਇਕ ਪੀਗੀ ਦੀ।

ਇਕ ਅਜ਼ਮਤ ਦੀ, ਇਕ ਰਸ ਦੀ, ਇਕ ਰਥੀ ਕਰੇ ਵਜ਼ੀਰ ਦੀ।

ਹਿਮਤ ਬਾਹਾਂ ਕੋਟ ਗੜ੍ਹ, ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬਲਖ ਬਖੀਰ ਦੀ।

ਨਾਲ ਸਿਪਾਹੀ ਨੀਲ ਨਾਲ, ਮਾਰ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਕਰੇ ਤਗੀਰ ਜੀ।

ਪੱਗ ਤੇਰੀ ਕੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ।

ਤਖਤਨਸ਼ੀਨੀ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ : ਤਖਤਨਸ਼ੀਨੀ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਿੰ: ਸਤਿਬੀਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਉਦੋਂ ਜੜੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਅੱਜ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਪਿਆਰੀ ਭੇਟਾ ਚੰਗਾ ਸ਼ਸਤਰ ਤੇ ਚੰਗੀ ਜਵਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੇਰੀ ਬੁੱਝੀ ਲੈਣੀ ਜੇ ਤਾਂ ਕਸਰਤਾਂ ਕਰੋ, ਘੁੱਲੋ, ਗਤਕੇ ਖੇਡੋ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਲਈ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾਓ, ਘੋੜੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰੋ। ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਇਕ ਕੌਮੀ ਗੁਨਹ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਿਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਤਲਵਾਰ ਇਸ ਲਈ ਫੜਨੀ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਹਿਨੀ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਾਲਮ ਜੁਲਮ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਅੱਗੋਂ ਲਈ ਚਲਾਣੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣ।”

“ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਦੂਰੋ-ਦੂਰੋਂ ਭਰ ਕੇ ਆਏ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਠੰਡ ਖੋਲ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਇਹ ਬਾਬਰਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਦੀ, ਤਲਵਾਰ ਚਲਦੀ ਹੀ ਰਹੇਗੀ।”

“ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰੋ, ਭਾਂਬੜ ਮਰਾ ਦਿਉ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਖੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਚੰਗੀ ਜਵਾਨੀ ਉਹ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕੌਮ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਚੜ੍ਹੇ। ਸਾਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਹਿਰਦੇ ਤੇ ਸਵੱਡ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ‘ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਨ ਕਬੂਲ’ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਓ। ਮੈਂਤ ਦਾ ਭਰ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਜੀਵਨ ਮਾਣਿਆ ਨਹੀਂ। ਘਬਰਾਹਟ ਇਸ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਭੈ ਇਸ ਲਈ ਪਹੁੰਚਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੰਜ਼ਲ ਦੂਰ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰੇਗੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨੌਜਨ ਨਸ ਜਾਏਗੀ। ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰਕੇ ਤੁਰਨਾ ਸਿੱਖੇਗੇ ਤਾਂ ਘਬਰਾਹਟ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਤੁਰਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਮੰਜ਼ਲ ਛੁਟਿਆ ਜਾਏਗੀ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਰੱਖੋਗੇ ਤਾਂ ਭਰ ਉੱਡ-ਪੁੱਡ ਜਾਣਗੇ। ਭਰ ਉੱਤਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੀ ਆਨੰਦ ਭਾਸੇਗੀ।” ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਕਰੀਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਝਰਮਾਇਆ, “ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝਿਓ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਬੇਡੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸੋਮੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੋ। ਸਾਰੇ ਦਰਿਆ ਸੋਸਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਤੁਹਾਡੇ ਜਿਹੇ ਲੱਖਾਂ ਸੋਮੇ ਕੌਮ ਵਿਚ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਵਗੋਗੇ ਤਾਂ ਇਕ ਹੜ੍ਹ ਆ ਜਾਏਗਾ। ਲੱਕੜ ਦੀ ਇਕ ਨਿਮਾਣੀ ਤੀਲੀ ਸਾਰੇ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਭਲਾ ਇਨਸਾਨ ਹੋ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਵੀ ਉਹ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਲਜਾ ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਤੱਤੀਆਂ ਤਵੀਆਂ ਉੱਤੇ ਸਾਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।”

ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, “ਵੇਖੋ, ਰੱਬ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਦਾਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵੇਲੇ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਕੁਵੇਲੇ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਮ ਕਰੋ ਤੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਟੋਇਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢੋ। ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਣਾਉ ਜੋ ਲੋਕਾਂ

ਨੂੰ ਕਪੜਿਆਂ ਵਾਗੁੰ ਖੱਲਾਂ ਉਤਾਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰ ਸਕੇ। ਪਤੰਗਿਆਂ ਵਾਂਗ ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਬਲਦੀ ਸਮ੍ਰਾਂ ਉੱਤੇ ਸੜਨ ਦਾ ਚਾਅ ਆਵੇ। ਲਹੂ ਠੰਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਣੀਆਂ ਦੇ ਭੇਂਠ ਤਪਾ ਦਿਉ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਖੂਨ ਖੱਲ ਸਕੇ, ਮੁੜ ਕੇ ਜਵਾਨੀ ਆਵੇ ਅਤੇ ਇਹ ਮਿਧਿਆ ਹੋਇਆ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਕੁਚਲੀ ਹੋਈ ਕੌਮ ਫਿਰ ਪੈਰਾਂ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਸਕੇ।”

ਛਾਡੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਹੁਣ ਲੜ੍ਹ ਹੈ, ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਲਕਾਰਾਂ ਨਿਕਲਣ। ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਕੌਮ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਣ। ਤੁਹਾਡੀ ਢੱਡ ਦੀ ਠੱਪ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਟੁੰਬੇ ਕੇ ਜਗਾਏ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਗਜ਼ ਦੇ ਘੁੰਗਾਰੂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਚਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰਨ।” ਤਾਂਗੀਖ-ਇ-ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਸਸਤਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਦੁਰ-ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖ ਚੰਗੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਭੇਟਾ ਕਰੇਗਾ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਅੰਤ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਅਸਲਾਖਾਨੇ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਸਸਤਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਏ। ਗੱਲ ਕੀ, ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕੌਮ ਦੇ ਹਰ ਅੰਗ ਨੂੰ ਟੁੰਬਿਆ, ਝੰਜੜਿਆ ਅਤੇ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ। ਸੁੱਤੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਗਾਈਆਂ।

ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤ : ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਛੋਟੀ ਸਮਝ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੀਗੀ ਤੇ ਪੀਗੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਲਵਾਹਾਂ ਪਹਿਨਣ ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਘਰ ਨਿਧਵਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ, ਨਿਉਟਿਆਂ ਦੀ ਓਟ, ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਤੇ ਨਿਧਿਆਂ ਦੀ ਧਿਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਤੇ ਸਿਆਸਤ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਧਰਮ ਕੀ ਹੈ? ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ‘ਸੱਚ’ ਹੈ। ਧਰਮ ਹੈ ਸੱਚ ਨੂੰ ਦਿੜ੍ਹ ਕਰਨਾ। “ਏਕ ਧਰਮੁ ਦਿੜੈ ਸੁਚੁ ਕੋਈ॥” ਧਰਮ ਸੱਚ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਧਰਮ ਕਰਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਲਈ ਮਰਨਾ, ਸੱਚ ਲਈ ਬੋਲਣਾ, ਝੂਠ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣਾ। ਧੱਕੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਣੀ ਸਿੱਖੀ ਮੁਤਾਬਕ ਧਰਮ ਹੈ। ਧੱਕਾ ਭਾਵੇਂ ਧਰਮ ਦੇ ਠੋਕੇਦਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਅਮੀਰ ਦਾ ਗਰੀਬ ਉਤੇ ਹੋਵੇ, ਗਜੇ ਦਾ ਪਰਜਾ ਉਤੇ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਇਕ ਜਾਤੀ ਦਾ ਦੂਜੀ ਜਾਤੀ ਉਤੇ।

ਸਿਆਸਤ ਕੀ ਹੈ? ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਮੇਟੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜ ਸੰਭਾਲਣ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਰਾਜ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸੀ, ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਾੜੇ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਣੀ ਤਾਂ ਕਿ ਚੰਗਾ ਰਾਜ ਆ ਜਾਏ। ਵਧੀਕੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਚਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨੀ, ਧੱਕੇ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣੀ, ਸੱਚ ਲਈ ਬੋਲਣਾ ਤੇ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਕਦੀ ਵੀ ਨਾ ਹਟਣਾ, ਭਾਵੇਂ ਲੱਖ ਤਸੀਹੇ ਸਹਿਣੇ ਪੈਣ।

ਸੋ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਹੈ ਸੱਚ ਨੂੰ ਦਿੜ੍ਹ ਕਰਕੇ ਸੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰਨਾ। ਸਿਆਸਤ ਹੈ ਝੂਠ ਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਸੱਚ, ਇਨਸਾਫ਼ ਤੇ ਧੱਕੇ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਅੰਦੋਲਨ ਕਰਨਾ। ਧਰਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ ਪਰਸਪਰ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ। ਸਿਆਸਤ ਹੈ ਚੰਗੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇਣਾ। ਗੱਲ ਕੀ, ਧਰਮ ਹੈ ਪਾਖੰਡ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਬੋਲਣਾ ਤੇ ਸਿਆਸਤ ਵੀ ਹੈ ਜਥੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਠਣਾ। ਸੋ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਮੇਲ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵਲੋਂ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਦਾ ਉੱਤਰ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਉਠ ਰਹੇ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵਿਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਜਿੰਮੇ ਲਿਆ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ

ਨੇ ਦੋ-ਟੁਕ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਕੋਈ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਕਦਮ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਗਹ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਚਾਲ ਬਦਲੀ ਹੈ ਤੇ ਤਿੰਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਾਇਆਂ ਪਲਟੀ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਚੌਵੀਵੀਂ ਵਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ, ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰੂ, ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਦਾ ਵਿਗਸਦਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਮਾਰਗ ਚਲਣਾ, ਖੰਡ ਪਾਰ ਕਾਰ ਨਿਖੰਦਾ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦੋਪੀਆਂ ਵਲੋਂ ਉਠਾਏ ਗਏ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਖੀਵੀਂ ਵਾਰ ਦੀ ਚੌਵੀਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਵਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਨ ਉਪਰਿਤ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਕੌਤਕ ਵੇਖ ਕੇ ਹੋਰ ਸ਼ਰਧਾ ਵਿਚ ਜੁੜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ੰਕੇ ਉਠਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਨਿਰੋਲ ਉਪਰੀ ਸਮਝ ਵਾਲੇ ਹੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਧਾਰਨ ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਲੋਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣੀਦੇ ਹਨ, “ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਨੇਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਬੈਠਦੇ ਸਨ। ਇਹ (ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ) ਇਕ ਥਾਵੇਂ ਟਿਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਟਿਕਦਾ। ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਘਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਗਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਗੇ ਸਿੱਖ (ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ) ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਕਠਿਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਕ ਥਾਂ ਨੀਂ ਨਹੀਂ ਟਿੱਕਦਾ ਤੇ ਨੱਸਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਤਾ ਡਰ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਦਾ। ਅਗਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਥਾਂ ਟਿਕ ਕੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਮੰਜ਼ੀਆਂ ਅਸਥਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਤਸੱਲੀ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਯੁਧ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਰਚਦੇ, ਗਾਉਂਦੇ ਤੇ ਸੁਣਦੇ ਸਨ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਨਾ ਬਾਣੀ ਰਚੀ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਗਾਂਵਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਢੰਡ ਨਾਲ ਬਾਣੀ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸੇਵਕ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਇਹ (ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੇ) ਦੋਪੀਆਂ, (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼਼ਰ ਵਿਚ) ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਕੱਚ ਜਨਰੈਲ ਬਾਪ ਕੇ ਮਾਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।” ਪਰ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਉਪਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਸੱਚ ਨੂੰ ਹੋਣੋਂ ਲੁਕਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਿੱਖ ਭਵਰੇ ਵਾਂਗ ਹਨ, ਮਕਰੰਦ ਚੂਸਦੇ ਹਨ। ਬਾਹਰਲੀ ਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰੇ।

ਫਿਰ ਅਗਲੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਹਰ ਕੀਤੇ ਇਤਿਰਾਜ਼ ਦਾ ਢੁੱਕਵਾਂ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ :

ਖੇਤੀਵਾਜ਼ ਸੁ ਦਿੰਗੜੀ, ਕਿਕਰ ਆਸ ਪਾਸ ਜਿਉ ਬਾਗੈ।

ਸਪ ਲਪੇਟੇ ਚੰਨਣੈ, ਬੂਹੇ ਜੰਦਾ ਕੁਤਾ ਜਾਗੈ।

ਕਵਲੈ ਕੰਡੈ ਜਾਣੀਅਨਿ, ਸਿਆਣਾ ਇਕ ਕੋਈ ਵਿਚ ਫਾਰੈ।

ਜਿਵੇਂ ਖੇਤੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਦਿੰਗੜੀ ਦੀ ਵਾੜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਗ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿੱਕਰ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਕੀਮਤੀ ਦੀ ਰੱਖਦਾ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸੱਪ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਘਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਜੰਦਗਾ, ਕੁੱਤਾ ਜਾਂ ਚੌਕੀਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸਿਆਸਤ ਰੂਪੀ ਵਾੜ ਹੋਣੀ ਆਵੱਸਕ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਰੂਪ ਵਾੜ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੰਵਲ ਰੂਪ ਧਰਮ ਤੇ ਬਾਗ ਰੂਪੀ ਸਿੱਖੀ ਬਚਣੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਏ।

ਬਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਜ਼ਬਰ ਵਿਹੁੱਧ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾਉਣਾ ਧਰਮ ਹੈ। 'ਮੂਰਖ ਗੰਢਿ ਪਵੈ ਮੁਹਿ ਮਾਰ' ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨਿਰੋਲ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਕਰੜੀ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਤੇਵੇਣ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਮੂਰਖ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣ ਲਈ ਡੋਲ ਨੂੰ ਰੱਸਾਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਲੇ ਸੱਪ ਕੋਲੋਂ ਮਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਪ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਸੱਪ ਹੱਸ ਕੇ ਮਣੀ ਦੇਣ ਲਈ ਕਦੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਿੱਨ ਦੀ ਧੁਨੀ (ਨਾਭ) ਵਿਚੋਂ ਕਸਤੂਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿੱਨ ਨੂੰ ਖ਼ਬਤ ਕਰਨਾ ਆਵੰਸ਼ਕ ਹੈ। ਤਿਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਗੈਰ ਘਾਣੀ ਪੀੜ੍ਹੇ ਤੇਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ। ਨਾਗੀਅਲ ਨੂੰ ਬਗੈਰ ਤੇਤੇ ਗਿਰੀ ਖਾਪੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਬੇਖ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਲੋਹਾ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੋ ਤਲਵਾਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਉਠਾਈ ਹੈ, ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਫੁਗਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਜਿਉਂ ਕਰ ਖੁਗੂ ਨਿਕਲੈ, ਗਲ ਬਧੈ ਪਾਣੀ।
ਜਿਉਂ ਮਣਿ ਕਾਲੇ ਸਪੁ ਸਿਰ, ਹੱਸ ਦੇਇ ਨ ਜਾਣੀ।
ਜਾਣ ਕਬੂਰੀ ਮਿਰਗ ਤਨ, ਮਰ ਮੁਕੈ ਆਣੀ।
ਤੇਲ ਤਿਲਹੁ ਕਿਉਂ ਨਿਕਲੈ, ਵਿਣ ਪੀੜ੍ਹੇ ਘਾਣੀ।
ਜਿਉ ਮੂੰ ਭੁੰ ਭੁੰਨੇ ਗਰੀ ਦੇ, ਨਲੀਏਰ ਨੀਸਾਣੀ।
ਬੇਖ਼ਾਂ ਲੋਹਾ ਸਾਧੀਐ ਵਗਦੀ ਵਾਦਾਣੀ।

ਬਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖ਼ਰੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਜੋ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਫੁਰਮਾਨ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ 'ਬੰਦੇ ਦਾ ਬੰਦਾ' ਨਾ ਬਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। 'ਬੰਦੇ ਦਾ ਬੰਦਾ' ਤਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਤੇ ਖੁਸ਼ਾਮਦੀ ਹੀ ਬਣਦੇ ਹਨ। 'ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹਿਬ ਛੱਡ ਕੇ, ਮਨਮੁਖ ਹੋਏ ਬੰਦੇ ਦਾ ਬੰਦਾ' ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਟੁੰਬਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ "ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੁਗਸੀ ਲੱਖ ਜੁਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਤਮ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਪਸੂ ਚੰਗੇ ਹਨ। ਪਸੂਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਗ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਬੇਸਮਝ ਹਨ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਅਕਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਭੀ ਪਸੂਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਗਿਰੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਪਸੂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਪਸੂ ਤੋਂ ਮੰਗਦਿਆਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ, ਨਾ ਪੰਛੀ ਇਕ ਪੰਛੀ ਦੇ ਗਿਰਦ ਪੇਰ ਘੱਤ ਕੇ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਲਈ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਚੁਗਸੀ ਲੱਖ ਜੁਨਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਹੀ ਉੱਤਮ ਹੈ ਜੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਆਪ ਪਰਜਾ ਬਣ ਬੈਠੋ ਹੋ ਤੇ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਸੁਖੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਬੇੜੀਆਂ ਪਾ ਲਈਆਂ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸਦਕਾ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਉਠਿਆ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਜਾਗਿਆ।

ਯੋਧਿਆਂ ਤੇ ਜਨਤਾ ਨੇ ਵਹੀਂ ਪਾਉਣੀਆਂ ਆਰੰਭੀਆਂ : ਰੋਜ਼ ਕੀਰਤਨ ਉਪਰੰਤ ਸਿੱਖ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਘੋੜੇ, ਸ਼ਸਤਰ ਤੇ ਜਵਾਨੀਆਂ ਭੇਟ ਕਰਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਵੰਜਾ ਚੋਣਦੇ ਸਵਾਰ, ਆਪਣੇ ਬਾਡੀਗਾਰਡ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੱਖ ਲਏ। ਉਹ ਬਵੰਜਾ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿਰਕੱਢ ਜਵਾਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਵੰਜਾ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਫੌਜ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖਾ-ਦੇਖੀ 500 ਜਵਾਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਣ ਰਹੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਏ। ਸਦ ਵੀ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਕੇਲ ਆਉਣਾ ਸੀ, ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਹੀ ਆਖਦਾ ਸੀ, "ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਭੇਟਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭੁਝ ਨਹੀਂ,

ਸਿਰਫ਼ ਸਰੀਰ ਹੈ, ਇਹ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵੱਟੇ ਸਿੱਖੀ-ਦਾਨ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ।" ਜਵਾਨੀਆਂ ਭੇਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਹਿੰਦੇ, "ਮਹਾਰਾਜ਼ ਦੋ ਵਕਤ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਤੇ ਫੇ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੁਵੱਤਾ, ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਮੰਗ ਨਹੀਂ।" ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਵੀ ਪਣ ਕੀਤੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ 'ਤੇ ਭੁੱਲ ਚੜਾਣ ਲਈ ਉਹ ਸਿਰ-ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਗਾ ਦੇਣਗੇ।

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗਰਿੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਬਣਵਾਇਆ। ਇਹ ਐਸਾ ਤਖ਼ਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਰਾਜਸੀ ਠਾਠ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਕਸਰਤਾਂ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਦਾਢੀ, ਯੋਧਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗਾ ਕੇ ਬੀਰ-ਰਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਬੀਰ-ਰਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਵਿਖਾਨ ਦਿੱਤੇ।

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸੇਵਾ : ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਜਾਗਿੰਤੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਈ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਪਣੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ। ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਠਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਫਿਰ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਗਏ। ਪਿੰਡ ਭਰੋਲੀ ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਆਪ ਦਾ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1616 ਵਿਚ ਆਪ ਕਸ਼ਮੀਰ ਗਏ। ਉਥੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ, ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਭੁੱਖ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੁਖੀ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆ ਹੀ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਮਾਇਆ ਦੁਖੀ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਸਿੱਖ ਬਣੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਕੱਟੂ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਵਾਪਸੀ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਣਮੂਲੇ ਦੇ ਰਸਤੇ ਗੁਜ਼ਰਾਤ, ਵਜੀਰਾਬਾਦ ਤੇ ਹਾਫ਼ਜ਼ਾਬਾਦ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ। ਫਿਰ ਆਪ ਲਾਹੌਰ ਆਏ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਗਿਲੂਟੀ ਤਾਪ ਜ਼ੋਨਾਂ 'ਤੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਲਾਹੌਰ ਰਹਿ ਕੇ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1618 ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਏ।

ਗ੍ਰਿਹਤਾਰੀ ਅਤੇ ਰਿਹਾਈ : ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਤਾਕਤ ਆਪਣੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਵਾਸਤੇ ਭਾਰੀ ਖ਼ਤਰੇ ਵਾਲੀ ਜਾਪੀ। ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਹਤਾਰ ਕਰਕੇ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਐਸਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਕੇ ਕੈਦ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਿੜ੍ਹ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਹੈਂਸਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਨੇਖਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਇਆ ਕਰ ਲਿਆ। ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਬਣਨ ਲੱਗੇ। ਥਾਂ-ਥਾਂ 'ਤੇ ਜਥੇ ਬਣਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਗਵਾਲੀਅਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਕੰਪਾਂ ਨੂੰ ਚੁੰਮ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਆਉਂਦੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਦੇ ਵਿਹੁੱਧ ਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਸੀਆਂ 'ਤੇ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਨੇਕ ਦਿਲ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ 52 ਹੋਰ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰਿਹਾ ਕਰਾਇਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ 'ਬੰਦੀ ਛੜ ਦਾਤਾ' ਪੈ ਗਿਆ।

ਪ੍ਰਚਾਰ ਫਿਰ ਜ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ : ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ। ਚੰਦੂ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੇਰਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰਦਿਤੇ ਭੜਕੁੰਜੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਚੰਦੂ ਦੇ ਆਖੇ ਲੋਗ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਉਤੇ ਤੱਤੀ ਰੇਤ ਪਾਈ ਸੀ, ਨੇ ਇਸ ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਕੜਛਾ ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਰ ਘੱਤਿਆ।

ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫਿਰ ਜੋਰਾਂ 'ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਾਜ਼ੀ ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਦੀ ਲੜਕੀ; ਬੀਬੀ ਕੌਲਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਈ। ਬੀਬੀ ਕੌਲਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੌਲਸਰ ਸਰੋਵਰ ਬਣਵਾਇਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਰੋਵਰ ਬਿਬੇਕਸਰ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ।

ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਤ : ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠਾ। ਇਹ ਬੜਾ ਕੱਤੜ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਰਾਹੀਂ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਲਾਹੌਰ ਭੱਡੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਬਾਉਲੀ ਪੂਰ ਕੇ ਮਸੀਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਭੜਕ ਉਠਿਆ। ਕੌਮ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਤਾਂ ਹੋ ਗੇ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਚਾਰ ਜੰਗ ਲੜੇ। ਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਜੰਗਾਂ ਉਪਰਿਤ ਆਪ ਫਿਰ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਰੁਝ ਗਏ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪੰਜ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ : 1. ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ, 2. ਬਾਬਾ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਜੀ, 3. ਬਾਬਾ ਅਣੀ ਰਾਇ, 4. ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਜੀ, 5. (ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਅਤੇ ਇਕ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਵੀਰੇ ਜੀ।

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ 3 ਮਾਰਚ ਸੰਨ 1644 ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ ਤੇ ਗੁਰਿਆਈ ਅਪਣੇ ਪੇਤਰੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਗੁਰੂ ਹੰਗ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਦੇ ਕੁਝ ਨਮੂਨੇ

ਅਫਗਾਨ ਛੇਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਕਾਬਲ ਫੌਜਦਾਰ ਸਨ ਤੇ ਭਾਈ ਕਟਾਊ ਉਥੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕੋਈ ਐਕੜ ਆਉਂਦੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਪਸਾ ਨਵਿਰਤੀ ਲਈ ਆਉਂਦੇ। ਭਾਈ ਸਾਧਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੁਹਸਨ ਫਾਨੀ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਉਤੇ ਸਦਾ ਛੁਲ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਸੀ। ਮੁਹਸਨ ਫਾਨੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਧਾ ਨੂੰ ਇਗਾਕ ਤੋਂ ਘੋੜਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਲਿਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਇਗਾਕ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਅਜੇ ਇਕ ਪੜਾਉ ਹੀ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪਿਛੋਂ ਘਰੋਂ ਖ਼ਬਰ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਆਇਆ ਕਿ “ਤੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਸਖ਼ਤ ਬੀਮਾਰ ਹੈ, ਵਾਪਸ ਮੁੜ। ਅਜੇ ਤੂੰ ਘਰ ਤੋਂ ਬਹੁਤੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ, ਲੜਕੇ ਦੀ ਦੇਖ-ਬਾਲ ਕਰ।” ਭਾਈ ਸਾਧਾ ਨੇ ਜੋ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਸਿੱਖ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕਾਢੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਜੇ ਉਹ (ਲੜਕਾ) ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਲੱਕੜਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਾਰ ਨਿਬਾਹੁਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਵੱਲ ਮੁੰਹ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਮੁੜ੍ਹਾਂਗਾ।” ਆਖਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਨ ਲੜਕਾ ਗੁਜਰ ਹੈ ਗਿਆ ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਧਾ ਜੀ ਵਾਪਸ ਨਾ ਮੁਢੇ। ਫਰਜ਼ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਮਰ ਮਿਟਣ ਦਾ ਚਾਉ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਭਰਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਭਾਈ ਜਵੰਦਾ ਜੀ : ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੋਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਲਈ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਏ ਤੇ ਭਾਈ ਜਵੰਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖ ਗਏ ਕਿ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਤੇ ਖਲੋਤਾ ਰਹੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਦੁਸਰੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਨਿੱਜੀ ਟਿਕਾਣੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤੇ ਤਿੰਨ ਰਾਤਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਭਾਈ ਜੀ ਉਥੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੂੰ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਆਪ ਤੁਰ ਕੇ ਭਾਈ ਜਵੰਦਾ ਜੀ ਕੌਲ ਗਏ ਤੇ ਭਰੋਸੇ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਦਾਦ ਦਿੱਤੀ। ਹਰ ਸਿੱਖ ਵਿਚ ਫਰਜ਼, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਜਾਗ ਪਈ ਸੀ।

ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਜੀ : ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਜੀ, ਜੋ ਸੌ ਸਵਾਰਾਂ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਵੀ ਸਨ, ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਖੋ ਕਿ ਪੱਥਰ ਢੋਂਗ ਲਿਆਉਣ, ਲੰਗਰ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਬਣਾਉਣੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਆਪ ਹੀ ਇਕੱਲੇ ਪੱਥਰ ਢੋਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਸ ਸ਼ਹਰਾ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਪੈਠਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖੂਨ ਵਰਗ ਲੱਗ ਪਿਆ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਸਰੀਰ ਢਿੱਠਾ ਤੇ ਛੁਗਮਾਇਆ, “ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਜੀ ਅਸਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਕੌਲੋਂ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ।” ਚੂਹੜ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਬੇਠਤੀ ਕੀਤੀ, “ਮਹਾਰਾਜ, ਹੁਕਮ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਬਨਣ ਦੇ ਮਾਣ ਤੋਂ ਮੈਂ ਵੱਡਿਆਂ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ?” ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੱਖ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਸੇਧ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਭਰੀਰਥ ਤੇ ਭਾਈ ਧੀਰੋ : ਭਾਈ ਭਰੀਰਥ ਤੇ ਭਾਈ ਧੀਰੋ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ। ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਸਿੱਖ ਤਪ-ਤਪਸਿਆ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਜੁੜਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਨੱਸਣ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਸਿੱਖ ਜਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸਹਿਜ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਗੁਹਿਸਤੀ ਆਏ ਗਏ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਧੂ ਤਾਂ ਸੇਵਾ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ ਮਨ ਜਾਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰਤਾ ਰਾਹੀਂ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸੁਣਾਈ, “ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਲਾਲਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਲਈ ਚੋਗ ਪਾਇਆ, ਕੁਝ ਪੰਛੀਆਂ ਨੇ ਚੁਗਿਆ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਚੋਗ ਖ਼ਿਲਾਰਿਆ ਦੇਖ ਹੋਰ ਪੰਛੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਆਖਰ ਹੰਸ ਵੀ ਆਏ ਤੇ ਲਾਲ ਉੱਗਲ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ।” ਸੋ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ। ਨਾਮ ਦਾ ਲਾਲ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਏਗਾ। ਉਦਾਸੀ ਤੇ ਤਪ ਦਾ ਰਾਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਭਾਈ ਤਿਲਕਾ ਜੀ : ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਤਿਲਕਾ ਗੜਸ਼ੰਕਰ, ਜਿਸਾ ਹੁਕਿਆਰਪੁਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਉਥੇ ਹੀ ਇਕ ਜੋਗੀ ਦਾ ਡੇਰਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਤਿਲਕਾ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਾਰਨ ਜੋਗੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਬਹੁਤ ਘਟ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਨਵਾਂ ਪੱਖਦਾਰ ਰਚਿਆ। ਉਸਨੇ ਚੇਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਫੈਲਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਸਿਵ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਜੋਗੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੇਗਾ, ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਸਾਲ ਲਈ ਸਵਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਭਾਈ ਤਿਲਕਾ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਭੋਗ ਵੀ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਜੋਗੀ ਦੇ ਬੁਲਾਉਣ ‘ਤੇ ਵੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਸਦੇ ਡੇਰੇ ਨਾ ਹਾਏ।

ਅਖੀਰ ਹਾਰ ਕੇ ਜੋਗੀ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਭਾਈ ਤਿਲਕਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਆਇਆ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੋਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਜੋਗੀ ਨੇ ਆ ਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੜਕਾਇਆ ਤੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, “ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੋ ਤੇ ਸਵਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ।”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅੰਦਰੋਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਮੈਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹਾ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਪੱਖਦੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਸਵਰਗ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਕਈ ਸਵਰਗ ਵਾਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।”

ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਜੋਗੀ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਭਾਗੀ ਚੋਟ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ “ਇਹ ਕੈਸਾ ਸਿੱਖ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਤਮ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਸਿੱਖ ਇਤਨਾ ਮਹਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਗੁਰੂ ਕਿੰਨਾ ਮਹਾਨ ਹੋਵੇਗਾ।” ਉਹ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਬਾਣੀ ਕਿੰਨੀ ਸੱਚੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗਿਆਂ ਦੇ ਪਖੰਡ ਦਾ ਸਾਫ਼ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਸਿੱਖ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦਾ। ਜੋਗੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾ ਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ “ਮੈਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਫੜਨੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦਾ ਤੂੰ ਸਿੱਖ ਹੈ।” ਜੋਗੀ ਦੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਤਿਲਕ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਭਾਈ ਤਿਲਕ ਜੀ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਜੋਗੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਸੋਝੀ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਉਹ ਵਾਪਸ ਗੁਜ਼ੰਨਕਰ ਆਇਆ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਗੁਰੀਬ ਦਾ ਮੂੰਹ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਲਕ : ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਰਾਹ ਸੁਖਾਲਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੂਰੋਂ ਨੇ ਜਿਉਂ ਭੇਟਾਵਾਂ ਲੈ ਕੇ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਸੰਗਤਾਂ ਸ਼ਹਿਦ ਤੇ ਫਲ ਤੇ ਹੋਰ ਭੇਟਾਵਾਂ ਲੈ ਕੇ ਜਥਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਜਥੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਕੱਟ੍ਟ ਸ਼ਾਹ, ਜੋ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਤੇ ਤਿਆਗੀ ਪੁਰਖ ਸਨ, ਵੀ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਭਾਈ ਕੱਟ੍ਟ ਜੀ ਦਾ ਸਾਹ ਰੁਕਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਦ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਬੂੰਦਾਂ ਜਥੇਦਾਰ ਕੈਂਲੇ ਮੰਗੀਆਂ। ਮੁਖੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭੋਟ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਜੀ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਏ ਤੇ ਉਸ ਤਕਲੀਫ਼ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਪੈਂਡਾ ਤਹਿ ਕੀਤਾ। ਜਦ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਦ ਅਤੇ ਭੇਟਾ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਸਤੂਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਸ਼ਹਿਦ ਬਦਲੂ ਛੱਡ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ।” ਸੰਗਤਾਂ ਹੈਂਗਨੀ ਨਾਲ ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਕਦੇ ਸ਼ਹਿਦ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, “ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਜ਼ਰੂਰ ਪੈ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ।” ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਹ ਵਿਚ ਭਾਈ ਕੱਟ੍ਟ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਹ-ਬੰਧ ਦਾ ਢੋਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਦ ਮੰਗਿਆ ਪਰ ਅਸਾਂ ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੁੱਖ ਲਾ ਲੈਣ ਤਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।” ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਫੁਰਮਾਇਆ : “ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਭੀਜਾ ਅੰਦਰ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇ ਤਿਸ ਕਉ ਦੇਓ। ਭੁਖਿਆਂ ਕੋ ਖਲਾਵੇ। ਸਿੱਖ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਲਕ ਹੈ।” ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, “ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਅੰਦਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਰਤੇ ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੋਚੇ ਸੁ ਗੁਰ ਖੁਸ਼ੀ ਆਵੈ”, ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰੁਝ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰੱਖੇ, ਜੋ ਭੇਟਾ ਆਉਂਦੀ ਵਰਤਾ ਦਿੰਦੇ।

ਸਾਹ ਦਉਲਾ : ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫਕੀਰ ‘ਸ਼ਾਹ ਦਉਲਾ’ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਹ ਦਉਲਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੀ ‘ਸੰਤ-ਤਾਈ’ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਉਹ ਖੁਦਾ-ਰਸੀਦਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਪਰ-ਉਪਕਾਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਵੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦਾ ਉਸ ਨੇ ਰੱਤ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੁੱਖਾਂ ਦੀ ਦਾਦ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਬੜੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ‘ਨਾਨਕ ਫਕੀਰ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪੀਰ’ ਆਖ ਸਤਿਕਾਰਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਵੀ ‘ਸ਼ਾਹ ਦਉਲਾ, ਫਕੀਰ ਮਉਲਾ’ ਕਿਹਾ। ਸ਼ਾਹ ਦਉਲਾ ਦੇ ਇਕ ਚੇਲੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ, ਜੋ ਕਰਾਮਾਤੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ, ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ, ਸੇਵਕ, ਛੱਜਾਂ, ਜਥੇ, ਘੋੜੇ, ਪੁੱਤਰ, ਪਰਮ-ਪਤਨੀ ਦੇਖ ਸ਼ੰਕਾ ਕੀਤਾ

ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੁਰਾਨੀ ਆਗੂ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਆ ਗਈ ਤੇ ਕਿਹਾ : ਹਿੜ੍ਹ ਕਿਆ ਤੇ ਪੀਰ ਕਿਆ? ਅੰਤਰ ਕਿਆ ਤੇ ਫਕੀਰ ਕਿਆ? ਦੌਲਤ ਕਿਆ ਤੇ ਤਿਆਗ ਕਿਆ? ਲੜਕੇ ਕਿਆ ਤੇ ਬੈਗਾਗ ਕਿਆ? ਆਰਫ਼ ਕਿਆ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ ਕਿਆ? ਮਜ਼ਹਬ ਕਿਆ ਤੇ ਸੱਚ ਕਿਆ? ਪੁਜਾਰੀ ਕਿਆ ਤੇ ਸਵਾਧ ਕਿਆ? ਮਾਰੂ ਥਲ ਕਿਆ ਤੇ ਆਬ ਕਿਆ? ਸਤਿਗੁਰੂ ਮੁਸਕਰਾ ਪਏ ਤੇ ਸਮਝ ਗਏ ਕਿ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਕਰਾਮਾਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਵਿਰਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ : ਮੀਰੀ ਰੱਬ ਦਾ ਦਾਨ, ਅੰਤ ਈਮਾਨ, ਦੌਲਤ ਗੁਜ਼ਰਾਨ, ਪੁੱਤਰ ਨਿਸ਼ਾਨ, ਆਰਫ਼ ਵੀਚਾਰ, ਮਜ਼ਹਬ ਸੁਧਾਰ, ਪੁਜਾਰੀ ਆਚਾਰ, ਮਾਰੂਥਲ ਮੌਜ ਜਲ ਕੁਦਰਤ ਕਰਤਾਰ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਵ ਸੀ ਕਿ ਮੀਰੀ ਬਜ਼ੁਰਗੀ ਕਿਸੇ ਹਿੜ੍ਹ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਾਂ ਹੋਰ ਫਿਰਕੇ ਦੀ ਰਾਖਵੀਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਹੀ ਪੀਰ ਹੈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਇਸਤੇਰੀ ਤਾਂ ਬੰਧਾਨ ਹੈ, ਸੰਜਮ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਈਮਾਨ ਦੀ ਰਾਖੀ। ਦੌਲਤ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਸੰਤਾਨ ਮੇਲ-ਜੇਲ ਦਾ ਢੰਗ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਮੂੰਹ-ਮੁਟਾਪੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਹ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਜੋੜ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰਿਸਤਾ ਟੈਂਟਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ‘ਗੋਰੀ ਸੇਤੀ ਤੁਟੈ ਭਡਾਰ, ਪੁਤੀ ਗੰਢੂ ਪਵੈ ਸੰਸਾਰ’ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ। ਆਰਫ਼ ਨੂੰ ਬਿੱਥੇਕੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸ਼ੋਭਦਾ ਹੈ, ਬਹੁਰ ਵਿਚਾਰ ਬਿੱਥੇਕ ਦੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਟੁੱਟ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਮਜ਼ਹਬ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਇਗਜ਼ਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ। ਪੁਜਾਰੀ ਨੂੰ ਆਚਰਣ ਦੀ ਮੁਰਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕ੍ਰੋਂਪੀ, ਕਾਮੀ, ਕੁਸ਼ਟੀ ਜਾਂ ਕਪਟੀ ਨਹੀਂ। ਮਾਰੂਥਲ ਉਹ ਹੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੀ ਹੋਦ ਤਨ, ਮਨ ਹੋਇਆ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਹਾਫਿਜ਼ਾਬਾਦ ਵਿਖੇ ਉਪਦੇਸ਼ : ਗੁਜਰਾਤ ਤੋਂ ਹਾਫਿਜ਼ਾਬਾਦ ਪੜਾਉ ਕੀਤਾ। ਹਾਫਿਜ਼ਾਬਾਦ ਹੀ ਭਾਈ ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਜਪੁ ਜੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਾਏ। ਉਥੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਵੀ ਸਮਝਾਏ। ਚਰਚਾ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਪਕਾਰ ਦੀ ਕਹੀ—ਹੇਤ, ਬਾਦ, ਜਲਪ ਤੇ ਵਡੰਡਾ। ਹੇਤ ਤੇ ਬਾਦ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਹੈ ਪਰ ਜਲਪ ਤੇ ਵਡੰਡਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਸੰਸੇ ਨਾਵਿਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਹੇਤ ਹੈ। ਪਰਸਪਰ ਸੱਜਣਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂਥ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨਿਰਣੇ ‘ਤੇ ਪੁੱਜਣਾ, ਬਾਦ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਦ ਚਰਚਾ ਦੀਵੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਰੱਖੇ, ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਉਲਾਹ ਹੈ ਜਲਪ ਚਰਚਾ, ਜੋ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਉਸ ਉਤੇ ਡਟਣਾ, ਨਾ ਸਮਝੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀ ਜਾਣਾ, ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਵਲੋਂ ਕੁੱਕਦੀਂ ਵਾਲੀ ਲੜੀ ਲੜੀ ਜਾਣੀ। ਵਡੰਡਾ ਚਰਚਾ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਮਤ ਕੋਈ ਕਾਇਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਮਤ ਖੰਡਨ ਕਰੀ ਜਾਣਾ, ਕੁਬੋਲਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣਾ। ਬ੍ਰਹਮਿਗਿਆਨੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਜਦ ਪੁੱਛੀ ਗਈ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, “ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਨੇਤਰ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੁੰਬਕ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਲੋਹ ਦੇਖਦੀ ਹੈ।” ਸੋ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਅਸੰਗ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦੇਖਣ ਦਾ ਨਾਮ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਹੈ।” ਭਾਈ ਬੁੱਲੇ ਤੇ ਬੁੱਲਣ ਨਿਹਾਲਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਦਿੱਦੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਏ?” ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਦੌੰਸਿਆ, “ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਸਟ ਤੇ ਦੱਧੁ ਨੂੰ ਮਥਣੇ ਕਰ ਅਗਨੀ ਘ੍ਰਿਤ ਜੁਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਕੇ ਅਨਾਤਮਾ ਤੇ ਆਤਮਾ ਨਿਆਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।” ਜਦੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਵਿਸ਼ਟੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗਣ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਟੀ ਤਾਂ ਕਦੀ ਸੁਧਰ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਵਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਦੇ ਸੁਧਰ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਗਨੀ ਨਾਲੋਂ ਅਗਨੀ ਦਾ ਤਪਿਆ ਹੋਇਆ ਲਾਲ ਲੋਹ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾੜਦਾ ਹੈ। ਸੌ ਸੰਗਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹਾਤਮ ਹੈ।”

ਵਕਤੇ ਤੇ ਸਰੋਤੇ ਦੇ ਗੁਣ : ਉਥੇ ਹੀ ਭਾਈ ਤੀਰਥੀਏ ਤੇ ਤੁਲਸੇ ਜੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ, ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਅਨੇਕ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲੂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣ ਕੇ ਮਨ ਬਹੁਤ ਅਨੰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, “ਜਿਥੇ ਬੋਲਣ ਤੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਵਿਚ ਚੌਂਦਾਂ-ਚੌਂਦਾਂ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬੋਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਨੰਦ ਵੱਖਰਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਚੌਂਦਾਂ ਗੁਣ ਇਹ ਹਨ—(1) ਰਸੀਨੀ ਤੇ ਸੁਰੀਲੀ ਆਵਾਜ਼; (2) ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਸੰਖੇਪ ਕਰ ਦੇਣਾ; (3) ਸਮਾਂ ਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਪਛਾਣਨੀ। ਜਿਥੇ ਗਮ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਠਹਿਰੀ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰੀ ਜਾਏ। ਜਿਥੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਉਦਾਸ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਸੰਖੇਪ ਹੀ ਕਰੇ; (4) ਕਥਾ ਦਾ ਗੁਪਕ ਅਲੰਕਾਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਦੇਣਾ; (5) ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣੀ ਤੇ ਨਿਰਣੈ ਨਾਲ ਕਹਿਣੀ; (6) ਆਚਰਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ; (7) ਕਰਮ ਉਪਾਸਨਾ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੋਲਣਾ; (8) ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਣਨਾ; (9) ਨਿਰਲੋਭੀ ਹੋਣਾ, ਸੰਤੋਖੀ ਤੇ ਫਿਰ ਉਦਾਰ ਵੀ; (10) ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਆਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇਣੇ; (11) ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੰਸੇ ਨਿਵਿਰਤ ਕਰਕੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਕਰਨਾ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸਰੋਤੇ ਸੁਣਨ ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸਾਰੀ ਸਭਾ ਜਿੱਤੀ ਜਾਵੇ; (12) ਸਾਰੇ ਮਜ਼ਬਾਂ ਤੇ ਮਤਾਂ ਦਾ ਗਿਆਤਾ ਹੋਵੇ; (13) ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਲੇ ਜੁੱਲੇ ਨਾ, ਸਹਜ ਵਿਚ ਸਰਲ ਬੋਲੇ, ਅਚੰਚਲ ਬੈਠੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਨੀਵਾਂ ਰੱਖੋਂ; ਤੇ ਆਖਰੀ (14) ਜੋ ਕਹੇ ਸੇ ਕਮਾਵੇ ਅਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚ ਦੇਖੋ, ਲਾਂਭੇ-ਲਾਂਭੇ ਨਾ ਦੇਖੋ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੇ ਇਹ ਗੁਣ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ, ਵਕਤੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਗਰਬਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਤੇ ਸਿਆਣਾ ਹਾਂ। ਦੂਜਾ, ਵਕਤਾ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ, ਧਨ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਵੀ ਗਰਬਨ ਨਾ ਕਰੋ। ਤੀਜਾ, ਮਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਹਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਰੋਕ ਕੇ ਕਥਾ ਸੁਣੋ। ਚੌਥਾ, ਆਪਣੀ ਚਤੁਰਾਈ ਵਕਤਾ ਅੱਗੇ ਨਾ ਕਰੋ। ਪੰਜਵਾਂ, ਅਰਥ ਸਮਝ ਸਕੋ, ਗੱਲ ਸਮਝ ਸਕੋ, ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਪਵੇ। ਛੇਵਾਂ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਜਾਣੋ। ਸਤਵਾਂ, ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪਾੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਠਵਾਂ, ਆਲਸ, ਨਿੰਦਾ ਬਿਨਾਂ ਸਾਵਧਾਨ ਬੈਠੋ। ਨੌਵਾਂ, ਜੋ ਸੁਣੋ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ। ਦਸਵਾਂ, ਉਦਾਰ ਹੋਵੇ। ਗਿਆਰ੍ਹਵਾਂ, ਵਕਤ ਦੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉਤੇ ਵਰਤੋ। ਬਾਰ੍ਹਵਾਂ, ਮਨ ਤਨ, ਬਸਤਰ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਸੁਖਰੇ ਰੱਖੋ। ਤੇਰ੍ਹਵਾਂ, ਵਕਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨੈਣ, ਮੁੱਖ ਸਨਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ ਅਚਲ ਰਹੋ ਤੇ ਆਪਖੀ, ਦੰਡ ਨਾ ਕਰੋ, ਰਿਦੇ ਕਰ ਸੁਣੋ। ਚੁੜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੰਤ, ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨਾ, ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ, ਭੁੱਖੇ ਨੂੰ ਅੰਨ-ਬਸਤਰ, ਦਸਵੰਧ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਾਰ, ਮਨ ਨੀਵਾਂ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਧਰਮ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਈ ਭਰਤੇ, ਭਗਵਾਨੇ

ਤੇ ਬੇਦਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮਹਾਰਾਜ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦੇ ਵੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮਨ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ।” ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਨਿਰਾ ਪਾਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਡਿੱਗੀ ਹੋਈ ਮੋਈ ਬਿੱਲੀ ਵੀ ਕੱਢੋ। ਇਹ ਹੋਗਤਾ ਬਿੱਲੀ ਹੀ ਬਦਬੂ ਛੱਡਦੀ ਹੈ। ਹੋਗਤਾ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ।”

ਸਾਧੂ ਸਮਰੱਥ ਰਾਮ ਦਾਸ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ : ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਬਾਣੇ ਵਿਚ ਦੇਖ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੌਕਾ ਪਗਟ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਹੋ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਇਕ ਤਿਆਰੀ ਸਾਧੂ ਸੀ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਹਥਿਆਰਚੰਦ ਹੋ। ਫੌਜਾਂ ਤੇ ਘੋੜੇ ਰੱਖੋ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਖਵਾਂਦੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਕੈਸੇ ਸਾਧੂ ਹੋ?”

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਬਾਤਨ ਫ਼ਕੀਰੀ, ਜਾਹਿਰ ਅਮੀਰੀ; ਸ਼ਸਤਰ ਗ਼ਾਰੀਬ ਕੀ ਰੱਖਿਆ, ਜਰਵਾਨੇ ਕੀ ਭਖਿਆ ਕੇ ਲੈਣੇ। ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਿਆ ਥਾ, ਮਾਝਾ ਤਿਆਰੀ ਥੀ।” ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਟਪਟ ਬੋਲ ਉਠੋਂ, “ਯਹ ਹਮਾਰੇ ਮਨ ਭਾਵਤੀ ਹੈ।” ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਸੀ ਕਿ ਫ਼ਕੀਰੀ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ। ਫ਼ਕੀਰੀ ਤਾਂ ਮਨ ਵਿਚ ਸ਼ੋਭਦੀ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਤੇ ਦਿਖਾਵਾ ਫ਼ਕੀਰੀ ਦਾ ਵੈਰੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਦੁਰ ਰਹਿਣਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ। ਚਿੱਤ ਅਪਰੰਪਰ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਣਾ ਧਰਮ ਧਰਮ ਹੈ। ਧਰਮ ਬਚ ਹੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਹੱਦ ਰੱਖੇ ਤੇ ਧਰਮ ਨਹੀਂ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਦੁਰ ਰਹਿਣਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ। ਪਿੰਡ ਤੇ ਦਿਖਾਵਾ ਫ਼ਕੀਰੀ ਦਾ ਵੈਰੀ ਹੈ। ਗ਼ਾਰੀਬ ਲਿਤਾਕਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਧਰਮੀ ਦੇਖੀ ਜਾਏ, ਇਹ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਕੁਧਰਮ ਹੈ। ਮਜ਼ਲੂਮ ਨੂੰ ਜਰਵਾਣੇ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਹੀ ਗੁਰੂ-ਆਗੂ ਦਾ ਕਰਤਵ੍ਵ ਹੈ। ਕਿਰਪਾਨ ਇਸੇ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਉਦਾਸੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਗੁਰਮੁਖ ਲੱਭਣ ਲਈ ਤੇ ਭਲੇ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ। ਜੇ ਭਲੇ ਪੁਰਖ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜ਼ਾਲਮ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਵਾਰ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਫਿਰ ਸੰਸਾਰੀ ਗੀਤ ਚਲਾਈ ਸੀ।”

ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਤੇ ਭਾਈ ਰੂਪਾ : ਗੁਰੂ ਜੀ ਡਰੋਲੀ ਵਿਖੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ-ਪਿੱਖਿਅਤ ਨੇ ਫਿਰ ਧੂਰ ਲਿਆ। ਦੋ ਪਿੱਥੀ-ਪੁੱਤਰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਬੇਡ ਬੇਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਨੈੜੇ ਆਉਣਾ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਛਾਗਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਦਰਖਤ ਨਾਲ ਲਟਕਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਬੋਲ੍ਹ ਕੇ ਛਾਗਲ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਠੰਡਾ ਬਰਫ ਵਾਂਗ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਖਿਓ ਨੇ ਪਾਣੀ ਤਦੂ ਪੀਅਂਗੇ ਜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆ ਛਕਣ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੜਕਦੀ ਪੁੱਪ ਵਿਚ ਘੋੜਾ ਮੰਗਵਾਇਆ ਤੇ ਜਿਥੇ ਸਾਧੂ ਤੇ ਰੂਪਾ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜੀ ਲੱਗਾ ਕੇ ਉਡੀਕ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਪੁੱਜੇ। ਜਲ ਛਕਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਕਿਵਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਰੂਪਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਣ ਸਕੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਉਸ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ‘ਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਤੇ ਫੁਗਮਾਇਆ, “ਸੰਗਤ ਬਣਾਉਣੀ, ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਸਤ ਤੇ ਰਸ ਹੋਵੇਗਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪਚਾਰ ਕਰਨਾ ਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨਾ।”

ਬਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ : ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਡਰੋਲੀ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਉ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਦੇਖ ਆਖਿਆ, “ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਗਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਕਿਉਂ?” ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਸਾਈਂ ਦਾਸ, ਇਕ ਲਕੀਰ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਪਾਓ।” ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਨੇ ਇਕ ਲਕੀਰ ਪਿੱਖਿਅਤ ਦਿੱਤੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦੇ।” ਉਸ ਨੇ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤੀ।

ਜਦ ਲਕੀਰ ਮਿਟ ਗਈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਤੈਨੂੰ ਲਕੀਰ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਸੀ?” “ਮਹਾਰਾਜ ਕਾਹਦੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਤੁਸਾਂ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਮੈਂ ਖਿੱਚ ਦਿੱਤਾ।” ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੀ। “ਕੋਈ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਗਾਮੀ ਹੋਈ ਹੈ?” ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ। “ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਮੈਂ ਮਿਟ ਦਿੱਤੀ। ਗਾਮੀ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦੀ?” ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਆਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, “ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਸਾਈਂ ਦਾਸ, ਜਗਤ ਭਮਾਗ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਸਗੋਰ ਰੂਪੀ ਲਕੀਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਨਾ ਗਾਮੀ ਤੇ ਨਾ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਇਸ ਬ੍ਰਹਮਿੰਦ ਵਿਚ ਇਕ ਲਕੀਰ ਦੀ ਨਿਆਈ ਹੀ ਸੀ। ਸੋ ਉਡਰਨ ਤੇ ਮਿਟਣ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।”

ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਹੱਦ : ਬਟਾਲੇ ਦਾ ਇਕ ਅਹੰਕਾਰੀ ਪੰਡਤ ਨਿਤਯਾਨੰਦ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਸਤਰ ਚਰਚਾ ਛੇਵਣ ਲਈ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ‘ਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਲਈ ਗਰੜ ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਛੇੜ ਬੈਠਾ। ਉਸ ਨੇ 360 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਸਫਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤੀਤੀ ਜੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਮਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਮੈਂ ਉਹ ਸਾਰਾ ਸਫਰ ਬਾਵੂਂ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।” ਭਾਈ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ “ਮੈਂ ਉਸ ਸਫਰ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।” ਭਾਈ ਨਿਹਾਲਾ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਉਸ ਪੈਂਡੇ ਪੱਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ? ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪਾਸ ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ।”

ਨਿਤਯਾਨੰਦ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਸਭ ਕੀ ਹੈ?” ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਛੁਗਮਾਇਆ ਕਿ “ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਗੁਰੂ-ਭਗਤ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਕਰਮਚਾਰੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਉਸ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਪਹੁੰਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੱਕ ਹੈ। ਜਾਨੂੰ ਪੁਰਸ਼ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਨਾਲੇ ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਪੈਦਲ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਾਂ ਬਹੁਤ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਘੋੜੇ ਉਤੇ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਘੱਟ ਅਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤੇਜ਼ ਸਵਾਰੀ ਉੱਤੇ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਛੇਤੀ ਪੈਂਡਾ ਤੈਅ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਸੋ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਛੁਗਮਾਨ ਹੈ : “ਤਪਤ ਕੜਹਾ ਬੁਝ ਗਿਆ, ਗੁਰ ਸੀਤਲ ਨਾਮ ਦੀਉ।” ਨਿਤਯਾਨੰਦ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ, ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, “ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਤਾਂ ਜਾਤ ਦਾ ਅਹੰਕਾਰ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ। ਤੁਸਾਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਉਥੇ ਹੀ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਗੁਮਾਲਾਲੀਆ, ਨਰੈਣ ਦਾਸ ਪੰਡੋਗੀ ਵਾਲਾ ਤੇ ਲਾਲ ਦਾਸ ਸਿੱਖ ਬਣੇ।

ਭਾਈ ਖੀਵਾ ਤੇ ਭਾਈ ਭੀਵਾ : ਇਹ ਦੇਵੇਂ ਭਰਾ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਲਾਗੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਾਮਨ ਰੱਖ, ਲੋੜਵੰਦ ਨੂੰ ਰੁਪਿਆ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਕੌਲੋਂ ਲਿਖਵਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਬਾਹਮਣ ਨੇ ਲੋੜ ਲਈ ਰੁਪਿਆ ਮੰਗਿਆ। ਖੀਵਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਭੀਵਾ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਰੁਪਿਆ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਾਂ ਜਾਣ ਕੇ ਬਾਹਮਣ ਨੇ ਇਕ ਘਟਨਾ ਸੁਣਾਈ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਭਾਈ ਜੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇਖੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ “ਜਦ ਉਹ ਪਿੰਡ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਜਵਾਨ ਲੜਕਾ ਮੰਗਿਆ ਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਕੋਲ ਉਸ ਦੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰੁਦਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸੁਨੇਗਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੌਤ

ਦੀ ਖਬਰ ਕਰ ਦੇਣੀ ਤਾਂ ਕਿ ਸਸਕਾਰ ਦਾ ਪੰਥ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਖਬਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਧਰ ਆਇਆ ਹਾਂ।” ਭਾਈ ਖੀਵਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ “ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡ ਕੋਈ ਗੁਜਰ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ?” ਬਾਹਮਣ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਰੋ-ਰੋ, ਪਿੱਟ-ਪਿੱਟ ਸੱਥਰ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।” ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਭਾਈ ਭੀਵਾ ਜੀ ਰੁਪਿਆਂ ਦਾ ਵਾਸੂਲਾ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਤਾਂ ਭਾਈ ਖੀਵਾ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ, “ਰੁਪਿਆ ਰਹਿਣ ਦਿਉ, ਇਸ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ।” ਬਾਹਮਣ ਚੀਕਿਆ “ਇਹ ਕਿਉਂ?” ਤਾਂ ਭਾਈ ਖੀਵਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜੋ ਰੱਬ ਦੀ ਵਸਤੂ ਵਾਪਸ ਕਰਦਿਆਂ ਇਤਨਾ ਰੋਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਰੁਪਏ ਵਾਪਸ ਕਰਨ ਤਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਗੇ।” ਐਸਾ ਆਚਰਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਘੜਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਭੀਵਾ ਦੀ ਜੁੜੋਤ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਪੰਡਤ ਪਰਤਾਬ ਮੱਲ ਦੇ ਆਖੇ ਸ਼ਬਦ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਰੋਸ਼ਨ ਮੁਨਾਚੇ ਹੀ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ : ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਸਤਿਕਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਉਹ ਸਾਖੀ ਹੈ ਜਦ ਭਾਈ ਗੋਪਾਲ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਜਪੁ ਜੀ ਸੁਣਾਉਣ ਉਤੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਚੀਨੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਰ ਲਿਆ। (ਗੁਰੂ) ਗੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾਸਨ ‘ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਆਪ ਹੇਠ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠਦੇ।

ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮੂਲ : ਭਾਈ ਚੁਹੜ ਨੇ ਜਦ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮੂਲ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਛੁਗਮਾਇਆ, “ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮੂਲ, ਮਨ ਨੀਵਾਂ ਹੈ।” ਜਦ ਉਸ ਪੁੱਛ ਕੀਤੀ ਕਿ ਟਾਸ (ਟਾਹਿਲੀਆਂ) ਕਿਹੜੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, “ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਹੈ।” ਉਸ ਦਾ ਅਗਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪੱਤ ਕਿਹੜੇ ਹਨ? ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦਾ ਉਤੱਤਰ ਸੀ “ਸਾਧ ਸੰਗਤ।” “ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਫਲ ਕੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਫਲ ਕੀ ਲੰਗਦਾ ਹੈ।” ਤਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਸਮਝਣਾ, ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਫਲ ਪੈਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਤੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਤਿ ਕਰ ਜਾਤਾ ਹੈ ਸੋਚੀ ਸਿੱਖ ਹੈ, ਇਹ ਫਲ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਮੁਹਸਨ ਛਾਨੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਮੂਰਤੀ ਪੁਜਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਉਹ ਜਪ-ਤੱਤ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਾਂਗ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਮੰਦੀਗਾਂ ਨੂੰ ਇਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਨਾ ਹੀ ਹਿੰਦੂ ਅਵਤਾਰਾਂ ‘ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਮੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਿੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ‘ਤੇ ਕੋਈ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਗਵਾਈ ਦਿੱਤੀ ਰੱਖੀ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਮੌਲਦੀ ਰਹੀ। ਬੱਸ, ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਐਸੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਬਿਖੜੇ ਸਮੇਂ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸ਼ਹਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉਤੇ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਜਦ ਕਈ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੁਰਾ ਯਕੀਨ ਸਨ। ਆਦਰਸ਼ ਤੇ ਪਰਮ ਮਨੁੱਖ। ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਮਹਲ ਇਤਨਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਗਏ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਝੱਖੜ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਕੁਝ ਵਿਗਾੜ ਨਾ ਸਕੇ।

ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ, ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਦਾ ਵਿਗਸੰਦਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਮਾਰਗ ਚਲਣਾ, ਥੱਡੇ ਧਾਰ ਕਾਰ ਨਿਬੰਦਦਾ।

ਸਤਿਗੁਰ ਵੰਸ਼ੀ ਪਰਮ ਹੰਸ, ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਹੰਸ, ਵੰਸ ਨਿਬੰਦਦਾ।

ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦੇ ਰਾਹ ਚਲੰਦਾ।